

A fénytelen idő

Megközelítések Hagymás István Shakespeare János király elemzéséhez

Shakespeare bölcsességei:

1. A történelmi játszmák csak ideiglenes sikert hozhatnak, a nagy kozmikus összefüggések uralása fölötté áll minden emberi akaratsnak és szándéknak, nem eredményezhet végső és állandó győzelmet senkinek.

2. A világ mozgása (mind természeti, mind emberi-társadalmi, mind személyen belül) alá van rendelve a keletkezés, kifejlődés és elmúlás mozgásának, innét érthető a Hold kitüntetett szerepe a kultúrtörténetben, hiszen egyetemes emberi tapasztalásról van szó.

3. A fény és a fénytelenység (morális kategóriákkal a jó és a rossz, a nemes és a nemtelen) minden létező közös tulajdonsága, ezek kölcsönhatásának tagadása és a negatív (az éppen aktuális káros) elem megsemmisítése elsőre komikus, de alapvetően tragikus hatást vált ki.

4. A tudomány felfedezései, ha kikezdi a föld urainak hatalmi érdekeit, magát a felfedezőt, mint bűnöst igyekeznek megsemmisíteni, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az emberisten játszhat ugyan az idővel, bedugaszoltathatja viasszal az emberek füleit, de előbb vagy utóbb meg kell hajolnia az idő kikezdetlen hatása előtt.

5. A lent és a fent, az Én és a Másik, a bennem lévő nemes és gonosz ugyanannak a világnak a tartozéka, hogyan lehetett ilyen bölcs Shakespeare.

Talán azért, mert abban a korban élt, amikor az emberiség tanúja lett az *idők hanyatlásának*, kizökkenésének, elfekélyesedésének. Vagyis elveszítette a nagy egésszel való együttműködésének képességét. Az idő helyett a földre szegezte tekintetét és a földért emelte a másikra fegyverét. Talán azért is, mert megélte a geocentrikus világkép összeomlását, és a heliocentrikus világ káprázatának áldozatul eső ember tévelygéseit. Talán mert tudott a napfogyatkozás jelenségéről, arról a különleges természeti állapotról, amikor is a fénytelen Hold eltakarja a fényes Napot, és azt a látszatot kelti, hogy a Hold világít. Emberi vonatkozásában ez annyit jelent, hogy az ember is képes *látszatfényvel* kérkedni, különösen a politikai színpadán.

Ismerte a halo csillagászati jelenséget is, azt a különös fénytörést, amikor több Napot vagy több Holdat is láthatunk az égen. Vagyis a napfogyatkozáshoz hasonlóan egy másik káprázatot, amikor a Napfattyak és a Holdfattyak a megkülönböztethetlenségig hasonlítanak valami eredetire.

6. Tehát mindaz, ami vagyok, mindaz, amit teszek, nem más, mint a világ szerkezete. Anglia és Franciaország ugyan egymás ellenfelei, de éppen ebben hasonlóak, egymás tükörképei. A matriarchátus, az ősanák bölcsességének kiiktatása (Konstantia és Eleonóra) a férfivilág sérülését is eredményezi. Az égi és a földi kötelék elvágása mindkét fél pusztulását hozza (Artur és Constanca). A keresztény világ a kozmikus rend halvány mása, és dogmává merevített, halálra ítélt változata. Sem János nem lesz Isten kegyeltje, sem Eleonóra nem képes követni Isten szavát, ahogy a neveikből ez következne. A férfi-nő világ együttműködése helyett a történelmi játszmáiba belevesző ember érvényteleníti vagy leigazza a női energiákat (a két nagy anya halála, Blanka kényszerházassága).

Lehet, hogy mindössze annyit kellene mondanom, hogy az egész élet/lét lehetőség, mint az ember rövid időre szabott játszótere, nem más, mint a Teremtő paradoxonjainak útvesztője.

Mindez ott van a *János király* című Shakespeare-mű láthatatlan mélyén.

Shakespeare *János király* (eredetileg *János király élete és halála*) művéről tudjuk, hogy az életmű

nem igazán színvonalas darabja, mint ahogy azt is tudjuk, hogy a mű utóélete viszont gazdag. Hogyan lehet ez? Úgy, hogy a darab éppen kiforrottlansága folytán van nagy fedésben a mindenkori aktuális politikai helyzettel és annak dramaturgiájával. Shakespeare-re is áll az a felismerés, miszerint a nagyok minden teljesítményükben azok. Igaz ez a *János királyra* is. A szöveg felszíne alatt meg-megcsillan a zseni szellemi fénye. Erről szól Hagymás István tanulmánya. Vagyis arról, hogy az idő *megbetegszik*, s vele együtt az egész világot fekélyek lepik el. Ami fordítva is igaz, a fekély fertőző továbbterjedése tartósítja az idő súlyos állapotát. Nem lenne Shakespeare Shakespeare, ha nem ismerné a dolgok oda-visszaáramlását, illetve azok sok esetben kifürkészhetetlen külső-belső kölcsönhatásait.

Hagymás is meg van győződve arról, hogy Shakespeare világlátása az archaikus ember világlátását is működteti – sajnos gyakorta utalásszerűen –, és vele egy időben a modernitását is. Egészen pontosan azt a feszült állapotot mutatja meg, amikor az ősi tudás elveszíti érvényét, a modernitásról Shakespeare pedig nem csak sejti, hanem meg is fogalmazza, az új idők nem az ember épülését szolgálják. Az archaikus tudáson az emberi viszonyoknak a természet ciklikus mozgásával történő folyamatát értem. A ciklikus mozgásnak rendelődött alá az ember közösségi, ezen belül a magánélete, valamint a természet változásaihoz igazodott munkája is. A modern ember büszkén, magabiztos gögősséggel, önerejében és különösen racionális képességeiben bízva, fittyet hányt a nagy egészre. Önhatalmúan elkezdett játszani az *idővel*, majd a természeti és a társadalmi térrel. A kozmosz helyett csak a F/földre, és csak az önérdekeire koncentrált. Így lesz a történelem, mint színház, a politikus, mint főszereplő a kérdések kérdése. Ez pedig nem több mint komédia, ahogy a *János királyban* is láthatjuk. Ennek köszönhetően gyakran előadható. S bár úgy illik tudni, hogy a reneszánsz az emberiség legnagyobb tette, Shakespeare ennek az ellenkezőjéről tudósít.

A bevezető soraimban említettem, hogy az idő kizökkenése miatt az ember a F/földre zuhan, abba kapaszkodik. A főszereplő Földnélküli János kétszeresen is: mert, mint nyolcadik gyermeket, kihagyják a családi földosztásból, de azért is, mert uralkodása alatt Anglia elveszíti a kontinensen kívüli (francia) területeit. Lesz még itt egy másik földnélküli szereplő is, Fülöp, a fattyú, Oroszlánszívű Richard (János bátyja) törvénytelen gyereke, aki Jánostól unokaöcs rangot kap, földszülő előnevet és nagy bizalmat. Shakespeare a sorsukkal egyúttal jelzi, hogy az ember soha nem lesz földbirtokos. Jóllehet a műben a föld birtoklásáért megy a harc, de az a kérdés nagyobb összefüggésben nyeri el igazi értelmét. Az persze jót tenne a mindenkori Shakespeare-olvasónak, ha alapképzettségét tekintve asztronómus lenne, és ezen túl ismerné és értené a klasszikus angol nyelvet. Ugyanis a Shakespeare-drámák nem arról szólnak, amit a szöveg felszíni szintje sugall, hanem a *ki nem fejtett univerzális összefüggésekről*, vagyis *szétporladt mítoszdarabokról*. Mint ahogy Shakespeare nyelve is őrzi a szavak mélyén lappangó, málladozó archaikus tudást.

János király élete és halála a napfogyatkozás állapotával jellemezhető leginkább, a kozmikus világnak azzal a különleges pillanatával, amikor a Hold elsötétíti a Napot, s akkor rövid időre bár, de úgy tűnik, hogy a Hold adja a fényt, pedig csak magába szívja és átereszt. (Ezért kedveli a szivacs metaforát is, amit arra az emberre alkalmaz, aki beszívja és átereszt csupán a vizet, mai terminussal azt is mondhatnám, hogy nincs személyisége.) A napfogyatkozás jelensége a földi világra vonatkoztatva azt jelenti, hogy a történelmi ember olyan, mint a Nap fényével kérkedő Hold, aki a látszat fényével átveszi az uralmat, és teljesen megfélemez a kölcsönkapott ideiglenes állapotról. Az ember az álságot, a látszólagosságot teszi meg realitásnak. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy a Hold igazi feladatköre kiiktatódik, vagyis figyelmen kívül marad. A Nap tehát nem igazi Nap, mint ahogy a Hold sem. Shakespeare-t ez a köztes, hamis, megtévesztő helyzet érdekli. A se-se.

A Hold igazi funkciói utalásszerűen végig érvényesülnek a műben: Shakespeare jelzi, hogy a Hold szabályozza az ár-apály jelenségét, és ezt a mozgást az ember nem képes uralni történelmi akarnokságával és szerzési mohóságával. Igaz ez Anglia, Franciaország történelmi szerepére is, mint a magánéletben sem sikerül kicselezni a nőik nemi érését, lásd a fattyú esetét. A víz és a föld, értsd ez

alatt Anglia és Franciaország területi csatáit, mivel Anglia a víz jegyéhez, Franciaország pedig a föld jegyéhez tartozik. A Hold szabályozza az ár-ápany jelenségét, vagyis ugyanaz a víz, ami elárasztja a szárazföldet, vissza is folyik majd Angliába. A nők élet- és havi ciklusait, beleértve a termékenységet is, a Hold szabályozza.

Arra, hogy megszakad a föld és az ég közötti kapcsolat (itt még csak utalásban Medve és Constantia viszonya), nincs tengely, ami rendezné a bolygók mozgását, megszakad az anyák és a fiak közötti kapocs, Jánosról kiderül, hogy nem Isten kegyeltje, mint ahogy anyjáról, Eleonóráról, hogy nem Isten az ő világhossága. Shakespeare az egyistenhitek (zsidó-keresztény vallás) elterjedését súlyos problémaként élte meg: az összetartozó elemek szétválasztása és szembehelyezése miatt. A részek összetartozását felváltja a részek ádáz csatája: családon belül és országok között (Anglia és Franciaország területi vitája), mígnem kiderül, a történelmi játékot a római egyház vezérli, mint a fénylő Nap, a történelmi sötét napja. Ha valahonnan, onnan biztosan lehet tudni, hogy itt egy korai (éretlen) műről van szó, azaz hogy míg az egész mű a kozmikus igazságba foglaltatik bele, a pápai követ szükség-szerű orra bukását és a játszmák újraindítását, fenntartását nem láttatja, vagyis egyszerre jelenti ki a drámaíró, hogy János király életét a napfogyatkozás szabályozza, de ez alól kivonja a pápai követ rafináltan célszerű tevékenységét. Ilyen megoldás pl. a *Hamlet*ben már elképzelhetetlen.

Éppen mert a geo- és heliocentrikus világkép együtt érvényesül Shakespeare életében, eljátszik azzal a gondolattal és drámai helyzettel, hogy kik játsszák az univerzum középpontjának szerepét. A színházi beválogatásnál a pápai követ (Pandolf! a Pan szó is eligazító lehet) lesz a nyertes. János király csak hiszi, hogy ő a Nap, de hát napfogyatkozásban van, ami azt jelenti, hogy eltakarják holdjai:

- Oroszlánszívű Richard fattya, aki Fülöpből lesz Richard, mint ahogy létezik és ismert ez a csillagászati jelenség, mint fénytörés, amit napkutyának, holdkutyának, vaknap, vakhold, napfaggyú, holdfattyú nevet kapta, görögül halo-jelenség,

- Arthur unokaöcs, ő a medve, a Kisgöncöl legényesebb csillaga, a Sarkcsillag, ez jelöli ki a világ tengelyét, anyja pedig Constantia, a szilárd és állhatatos, tehát az ő halálukkal kizökken a világ, a kozmosz fekélye fertőző,

- Henrik, saját fia, aki inkább eszköz, mint akarnok,

- Lajos, a francia király fia, aki neve szerint háborúban szerzett hírnevet. De ő is ál-Mars, mint ahogy a neki adott Blanka, János király unokahúga ál-Vénusz. Az egyetemes sötétség folytán egymás szemében nem látják egymást.